

დამატური შეკითხვა

საქართველოს სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტია „დიდი ომიანობის“ (პირველი მსოფლიო ომის) წლებში

მსოფლიო ომის დაწყებამ ქართველ საზოგადოებაში დამოუკიდებლობისაკენ მისწრაფება გააძლიერა. მიუხედავად ამისა, წამყვანი ეროვნული მიმართულების პოლიტიკური პარტიები კვლავ ეროვნული ავტონომიის მოთხოვნის პოზიციაზე იდგნენ. ისინი ავტონომიისათვის ბრძოლას განიხილავდნენ, როგორც პირველ, მოსამზადებელ ეტაპს დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლის გზაზე. ახალგაზრდა პუბლიცისტი გერონტი ქიქოძე წერდა: „გათვითცნობიერებული ეროვნების შესაფერისი პოლიტიკური ფორმა დამოუკიდებელი ეროვნული სახელმწიფოა. ავტონომია მხოლოდ საფეხურია ამ იდეალის მისაღწევად“.¹

ავტონომია, უპირველეს ყოვლისა გულისხმობდა და ნიშნავდა ეროვნული სახელმწიფოებრიობის აღდგენას და სოციალისტ-ფედერალისტები შეუცვლელად იდგნენ ამ პოზიციაზე მსოფლიო ომის წლებშიც. სწორედ ამის გამო ფედერალისტები იმხანად შენევაში ჩამოყალიბებული საქართველოს დამოუკიდებლობის ეროვნული კომიტეტის მესვეურებისაგან კრიტიკას იღებდნენ.

შენევაში გამოძავალი ჟურნალი „თავისუფალი საქართველო“ აკრიტიკებდა, როგორც სოციალ-დემოკრატიული კულტურულ-ნაციონალური ავტონომიის, ისე ფედერალისტური ეროვნულ-ტერიტორიული ავტონომიის იდეასაც. ორივე „ვერაფერი ფორმულაა ეროვნული იდეალისა, რადგან როგორც პირველს, ისე მეორე შემთხვევაში საქართველო რუსეთში რჩება“.² ქართველ პატრიოტთა საზღვარგარეთული ორგანო აღარ განმარტავდა, რომ რუსეთის

¹ გ. ქიქოძე. ცხოვრება და ტერიტორია. გაზ.: „სახალხო გაზეთი“. 1914 წელი. №1117.

² ქართველი ერი და მოაზროვნე ქართველობა. ჟურნ.: „თავისუფალი საქართველო“. შენევა. 1913 წელი. მარტი.

იმპერიის ტერიტორიაზე მოქმედი პარტიებისათვის რადიკალური მოთხოვნების წამოყენება დიდ საფრთხეს წარმოადგენდა და პრაქტიკულად შეუძლებელი იყო.

როგორც ცნობილია, 1915 წლის მეორე ნახევარში, ქართულ პოლიტიკურ პარტიებთან კონტაქტის დასამყარებლად თბილისში არალეგალურად ჩამოვიდა დამოუკიდებლობის ეროვნული კომიტეტის წარმომადგენელი გიორგი მაჩაბელი. იგი შეხვდა ქართველი სოციალ-დემოკრატების, ეროვნულ-დემოკრატების და სოციალისტ-ფედერალისტების ლიდერებს. ანალოგიური შეხვედრა მოხდა 1917 წლის დასაწყისშიც. ორივე შეხვედრაზე დამსწრე რევაზ გაბაშვილმა მკვეთრად უარყოფით დამოკიდებულება გამოამჟღავნა სოციალისტ-ფედერალისტების წარმომადგენლების მიმართ, რადგან მათ საქართველოს დამოუკიდებლობის იდეას მხარი დიად არ დაუჭირეს.

მოგვიანებით რევაზ გაბაშვილი, მისთვის ჩვეული აგრესიული ტონით წერდა, „რომ „სოციალისტ-ფედერალისტთა სახელით გ. რცხილაძემ ბუნდოვანი პოზიცია დაიკავა, ისე რომ, გაუგებარი დარჩა, ემხრობოდა თუ ეწინააღმდეგებოდა მისი შეხედულებები მომხსენებლის აზრს.“ აქ იგულისხმებოდა გიორგი მაჩაბელი, რომელმაც თავის მოხსენებაში პარტიების წარმომადგენლებს სთხოვა, თავიანთი აზრი გამოეთქვათ და საზღვარგარეთულ ეროვნულ კომიტეტს დახმარებოდნენ. რევაზ გაბაშვილი უფრო კმაყოფილი დარჩენილა ნოე ჟორდანიას პოზიციით, იგი მიმდინარე ომში ანტანტის ქვეყნების გამარჯვებას მკვეთრად უჭერდა მხარს. მიუხედავად ამისა, ქართველი სოციალ-დემოკრატების ლიდერმა ეროვნული კომიტეტის მისამართით დაასკვნა: „თქვენ იმუშავებთ მაგ გზით, ჩვენ ჩვენი გზით. ჩვენ ხელს არ შეგიშლით, პირიქით, იქნება ზოგ რამეში ხელიც შეგიწყობთ“.³

ეროვნულ კომიტეტთან და მათ მხარდამჭერ ეროვნულ-დემოკრატებთან ბევრად მეტი საერთო ჰქონდათ სოციალისტ-ფედერალისტებს, მაგრამ ისინი ამის საჯარო აღიარებისაგან თავს იკავებდნენ. მიუხედავად ამისა, ხელსაყრელი საერთაშორისო ვითარების დადგომის დროს, სამივე პარტია შეთანხმდა, რომ საქართველოს დამოუკიდებლობის საკითხში ერთიანნი იქნებოდნენ. ამ გარემოებას ნოე ჟორდანიაც იხსენებს: „აქაც საუბარი გათავდა შეთანხმებით – ჩვენ ჩვენ ხაზზე ვიმუშავებდით შიგნით, ისინი მათებურად, უცხოეთში, ან

³ რ. გაბაშვილი. რაც მახსოვს. ქართული ემიგრანტული ლიტერატურა. „დაბრუნება“. ტ. 3. მრავალტომეული გურამ შარაძის საერთო რედაქციით. თბ. 1992, გვ. 150.

ერთი გაგვიყვანს, ან მეორე. ძირითად საკითხში – საქართველოს დამოუკიდებლობის მოპოვებაში – არავითარი აზრთა სხვადასხვაობა არ ყოფილა“.⁴

პირველი მსოფლიო ომის, ანუ როგორც მაშინდელ ქართულ პრესაში უწოდებდნენ – „დიდი ომიანობის“ წლებში – საქართველოში ჩამოყალიბდა რამდენიმე ეროვნული მიმართულების მქონე ძლიერი საზოგადოებრივი ორგანიზაცია. ერთ-ერთ მათგანს ეწოდებოდა „ქართული საქველმოქმედო საზოგადოება“. გადაჭარბებული თუ არ არის, რევაზ გაბაშვილის მტკიცებით, ამ საზოგადოებას მაშინ თურმე საქართველოს ფარულ საკოორდინაციო მთავრობასაც უწოდებდნენ. მასში და სხვა ეროვნულ-კულტურულ თუ საზოგადოებრივ ორგანიზაციებში წამყვან როლს კვლავინდებურად სოციალისტ-ფედერალისტები ასრულებდნენ. სამწუხაროდ, არც მაშინდელ პრესაში, არც ჟანდარმერიის მონაცემებში და არც შემუშავებულ ლიტერატურაში „საქველმოქმედო საზოგადოების“ შესახებ ცნობები არ არის.

საერთოდ, ჟანდარმერიის ინფორმაციების მიხედვით, „დიდი ომიანობის“ პერიოდში პოლიტიკური პარტიების აქტივობა ქვეყნის შიგნით მინიმუმამდე დაეცა. ჟანდარმერიის ერთ-ერთი ინფორმაცია ადასტურებდა, რომ სოციალ-დემოკრატიებმა 1914-1915 წლების ნოემბერ-აპრილში მხოლოდ ერთი პროკლამაციის გავრცელება მოახერხეს, სახელწოდებით: „ომი ომს“. ამჟამად, ირწმუნებოდა იგივე წყარო, სოციალ-დემოკრატიები თითქოს ცდილობდნენ ადგილობრივ პარტიათაშორისო საინფორმაციო ბიუროს შექმნას, რომელშიც სოციალისტ-ფედერალისტებიც უნდა შესულიყვნენ. ბიუროს შექმნის საფუძველი უნდა ყოფილიყო IV სახელმწიფო სათათბიროს სოციალ-დემოკრატიული ფრაქციის მიერ შემუშავებული „დეკლარაცია“, რომელიც თბილისში აკაკი ჩხენკელმა ჩამოიტანა.⁵

კიდევ უფრო არ ჩანდნენ პოლიტიკურ სარბიელზე ესერები ან სომეხი ჰნაკისტები. ესერთა პარტიის თბილისის კომიტეტს ჯერ კიდევ 1909 წელს შეუწყვეტია არსებობა და მას შემდეგ აღარ განუახლებია საქმიანობა.

ამ მხრივ თითქოს არც სოციალისტ-ფედერალისტები იყვნენ უკეთეს დღეში. „სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტია, როგორც ორგანიზაციული ერთეული, – კვითხულობთ ჟანდარმერიის ერთ-ერთ ინფორმაციაში, – თბილისის გუბერნიის ფარგლებში არ არსებობს და ხელმძღვანელი ცენტრი არ

⁴ ნ. ჟორდანიას ჩემი წარსული. თბ. 1990, გვ. 72.

⁵ საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი (სცსა). ფ. 13. ან. 27. ს. 3165, გვ. 12.

გააჩნია“ ასეთი სურათი იყო 1914 წლის 6 ივლისის შემდეგ, როცა მოხდა ჟანდარმერიის მიერ ფედერალისტური პარტიის აქტივისტების მასშტაბური დაპატიმრებები, ანუ როგორც ამგვარ ოპერაციას უწოდებდნენ, პარტიის „ლიკვიდაცია“.⁶

რა თქმა უნდა, რუსეთის იმპერიის ხელისუფლებას იმის ილუზია არ ჰქონდა, რომ ქართველ ფედერალისტთა პარტია აღარ არსებობდა. ამ მონაცემებში მხოლოდ ის გარემოება იგულისხმება, რომ პოლიტიკური პარტიები აქტიურ ანტისახელმწიფოებრივ მოქმედებას ვეღარ ახორციელებდნენ, მით უფრო, რომ საქართველო ფრონტისპირა ქვეყანას წარმოადგენდა. ოსმალეთის ფრონტზე რუსეთის იმპერიის ნახევარმილიონიანი არმია იბრძოდა და საჭიროების შემთხვევაში ნებისმიერი მასშტაბის „ანტისახელმწიფოებრივი“ აქციის აღკვეთა შეეძლო.

მაგრამ ამგვარი ვითარება ომის პირველი ნახევრისთვის უფრო იყო დამახასიათებელი. ომის მესამე წელს კი ხელისუფლებას მდგომარეობა მეტად გაურთულდა. ამ დროისათვის მოსახლეობის მდგომარეობა მეტად მძიმე იყო და, შესაბამისად, ხელისუფლებისადმი უკმაყოფილება გაზრდილი. პარტიები კი ცდილობდნენ მოსახლეობის უკმაყოფილება ანტირუსულ-ანტისახელმწიფოებრივ საპროტესტო მოძრაობაში გადაეზარდათ.

ჟანდარმერიის ერთ-ერთი ინფორმაცია ასახავს ომისდროინდელი ქართველი საზოგადოების განწყობას. 1915 წლის 6 იანვარს ქუთაისის გამგეობაში შედგა საზოგადოება „სინათლის“ მიერ ორგანიზებული საქველმოქმედო საღამო. ღონისძიების შემდეგ გამართულ სადილზე რუსულ ენაზე სიტყვის წარმოთქმას შეეცადა ნაფიცი მსაჯული ვინმე აბულაძე. იქ მყოფმა ფედერალისტებმა ორატორს ყვირილი დაუწყეს: „გარეთ, გარეთ!“, ისინი მოითხოვდნენ ქართულ ენაზე სიტყვების წარმოთქმას და აბულაძის დარბაზიდან გაძევებას. ეტყობა ფედერალისტ ოპოზიციონერებს დამსწრე საზოგადოების უმრავლესობა მხარს უჭერდა, ისე რომ, დარბაზში მყოფი პოლკოვნიკი არტამონოვი და სხვა „რუსი ოფიცრები“ იძულებულნი გამხდარან დარბაზი დაეტოვებინათ. საღამოს ესწრებოდნენ სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიის აქტიური წევრები: გიმნაზიის მასწავლებელი პეტრე ყიფიანი, გრიგოლ გველეხიანი, შალვა დადიანი, პოდპორუჩიკი ჭიჭინაძე და პარტიის ქუთაისის კომიტეტის ერთ-ერთი მესვეური კიტა აბაშიძე. დოკუმენტის მიხედვით, სადილზე დარჩენილმა ფედერალისტებმა „განაგრძეს გამომწვევი მოქმედება და ქართუ-

⁶ სცსა. ფ. 13. ან. 27. ს. 3165, გვ. 14.

ლად წარმოთქვამდნენ სიტყვებს. კიბა აბაშიძემ საზოგადოებას მოუწოდა ქართველთა ერთიანობის საჭიროებისაკენ. მას უპასუხა პოდპორუჩიკმა ჭიჭინაძემ, რომელმაც სიტყვა კიბა აბაშიძის სადღეგრძელოთი დაასრულა⁷.

ირკვევა, რომ ქართველ სოციალისტ-ფედერალისტებს ძლიერი ორგანიზაცია ჰქონიათ სოხუმში. პარტიის თვალსაჩინო წევრები აქ იყვნენ: სტუდენტი მაძულაიშვილი, რომელიც იყო პარტიის ცენტრალური ორგანოს გაზეთ „სახალხო ფურცლის“ წარმომადგენელი; იოსებ კორტი – სანიტარული ზედამხედველი, ძუკუ ლოლუა – სოხუმის ბიბლიოთეკის გამგე და სხვანი. ადგილობრივ ფედერალისტებს ხელმძღვანელობდა სოხუმის გამგეობის წევრი პლატონ გელოვანი, რომელიც IV სახელმწიფო სათათბიროს დეპუტატის ვარლამ გელოვანის ძმა გახლდათ. ფედერალისტების საქმიანობაო, აღნიშნულია დოკუმენტში, წარმართებოდა სოხუმის ქალაქისთავის ნიკო თავდგირიძის „ნებით“.

განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს ნიკო თავდგირიძის პიროვნება. იგი არა მარტო მხარს უჭერდა ფედერალისტების პატრიოტულ საქმიანობას სოხუმის ოლქში, არამედ ხელისუფლებასთან სახიფათო დაპირისპირებასაც არ ერიდებოდა. იმხანად იმპერიის მასშტაბით ფუნქციონირებდა ე. წ. ლტოლვილთა დახმარების კომიტეტი, რომლის თავმჯდომარედ ითვლებოდა „მისი იმპერატორობითი უმაღლესობა დიდი კნიაგინა ტატიანა ნიკოლოზის ასული“. ამ კომიტეტისაგან ნიკო თავდგირიძემ, როგორც სოხუმის ქალაქისთავმა, ლტოლვილთა დახმარებისათვის სოლიდური თანხა მიიღო. იმპერიის ხელისუფლების წარმომადგენლებს ეჭვი შეეპარათ, თუ რამდენად „კეთილსინდისიერად“ მოახმარა ქალაქისთავმა მიღებული თანხა ლტოლვილთა დახმარებას.

ეჭვი იმდენად ძლიერი იყო, რომ მაღალჩინოსანმა გენერალ-ლეიტენანტმა ორლოვმა საჭიროდ ჩათვალა ამის შესახებ თვით კნიაგინა ტატიანა ნიკოლოზის ასულისათვის მიეწერა. ორლოვი თავის უზენაეს ადრესატს ატყობინებდა, რომ კომიტეტისაგან მიღებული თანხის ნაწილი სოხუმის ქალაქისთავმა „ნიკო ყარამანის ძე თავდგირიძემ გადასცა სტუდენტებს მაძულაიშვილს და ავალიანს, რომლებმაც ფული ქართველ სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიას ჩააბარეს“. გენერალ-ლეიტენანტი იმპერატორის ასულს სთხოვდა, ეს ფაქტი შეემოწმებინათ და დაედგინათ, მართლაც ხომ არ ხმარდებოდა „ლტოლვილთა კომიტეტის“ ფული ფედერალისტების პარტიას, რომელიც

⁷ სცსა. ფ. 13. ან. 27. ს. 4284, გვ. 9.

ორლოვის არც თუ უსაფუძვლო განცხადებით, „რუსული სახელმწიფოებრიობის ინტერესებისადმი მტრულად“ იყო განწყობილი.⁸

ეს ცნობა 1916 წლის ოქტომბერს ეკუთვნის. რუსეთის მონარქიას დღე ელეოდა და სულ რამდენიმე თვეა ჰქონდა დარჩენილი. საეჭვოა, რომ ამ მოკლე ხანში მას რაიმე დაედგინა: მართლაც ითვისებდა თუ არა სოხუმის ქალაქისათვის რუსეთის იმპერიის ფულს ქართული ეროვნული მოძრაობის საჭიროებისათვის. ვფიქრობ, რომ გენერალ-ლეიტენანტი ორლოვი და საიმპერიო ჟანდარმერია, რომელმაც ეს ინფორმაცია ჩვეული სკრუპულოზულობით დააფიქსირა, არ ცდებოდნენ.

მსოფლიო ომის წლებში ფედერალისტების გააქტიურებას მოწმობს პარტიის მცდელობები, შეექმნა ახალგაზრდული ორგანიზაცია და ამ სტრუქტურის საშუალებით მიემხრო ახალგაზრდული ფენები. ცნობილია, რომ ასეთი ორგანიზაცია ფედერალისტებმა ოფიციალურად 1917 წლის თებერვლის რევოლუციის შემდეგ შექმნეს. იმავე წლის ნოემბერში პარტიის ინიციატივით მოიწვიეს მოსწავლეთა პირველი კონფერენცია. როგორც მკვლევარი შოთა ვადაჭკორია აღნიშნავს, ამ კონფერენციამ „საქართველოს მასშტაბით გააერთიანა ახალგაზრდა სოციალისტ-ფედერალისტ მოსწავლეთა ორგანიზაციები და მას უწოდა „სრულიად საქართველოს სოციალისტ-ფედერალისტთა სარევოლუციო პარტიის მოსწავლეთა კავშირი“.⁹ ავტორის მართებული დასკვნით, ამ დროს მოხდა ამ ორგანიზაციის იურიდიული დაფუძნება.

რაც შეეხება ახალგაზრდული ორგანიზაციის ფაქტიური შექმნის პროცესს, იგი ჯერ კიდევ მსოფლიო ომის მიმდინარეობის ადრეულ ეტაპზე უნდა დაწყებულიყო. ყოველ შემთხვევაში, ემიგრანტული ლიტერატურის მოწმობით, უკვე 1914 წელს არსებობდა სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიის ახალგაზრდული ორგანიზაცია.

ჟურნალი „ჩვენი დროშა“ ემიგრანტი მოღვაწის, ფილიპე შარაძისადმი, მიძღვნილ წერილში აღნიშნავდა: „1914 წლიდან ფ. შარაძე წევრია არალეგალურ ახალგაზრდა სოციალისტ-ფედერალისტთა ორგანიზაციისა, რომელმაც თვალსაჩინო როლი ითამაშა ქართველ მოსწავლე-ახალგაზრდობაში ეროვნულ-რევოლუციონერ შეგნების გავრცელების საქმეში და როდესაც 1917 წლის აპრილში თებერვლის რევოლუციის წყალობით შესაძლებელი გახდა ამ

⁸ სცსა. ფ. 13. ან. 27. ს. 4284, გვ. 16.

⁹ შ. ვადაჭკორია. ახალგაზრდობის ანტიპროლეტარული ორგანიზაციების კრახი საქართველოში 1917-1925 წწ. თბ. 1987, გვ. 117.

ორგანიზაციის პირველი თავისუფალი კონფერენციის მოწვევა, ფილიპე მისი ერთი ხელმძღვანელთაგანია¹⁰. აქ სტატიის ავტორს უზუსტობა მოსდის: 1917 წლის აპრილში შედგა სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიის პირველი, „თავისუფალი“, კონფერენცია. რაც შეეხება პარტიის ახალგაზრდულ ორგანიზაციას, იგი იურიდიულად შეიქმნა 1917 წლის ნოემბერში, როგორც შოთა ვადაჭკორიას ზემოაღნიშნულ ნაშრომშია დადგენილი.

„დიდი ომის“ პერიოდში განსაკუთრებით თვალშისაცემი იყო ფედერალისტური პრესის პოპულარობა. 1914 წლის ივლისიდან „სახალხო გაზეთი“ შეცვალა „სახალხო ფურცელმა“. სახელწოდების ცვლილებას ფორმალური ხასიათი ჰქონდა. 1915 წლის ნოემბერში ქუთაისში გამოვიდა გაზეთი „ზვირთი“. ადგილობრივი ახალგაზრდობა მიესალმა ახალი ფედერალისტური მიმართულების გაზეთის გამოსვლას. ავტორთა ჯგუფი მისასალმებელ წერილში აღნიშნავდა, რომ სოციალისტ-ფედერალისტური იდეა იყო ორმაგი იარაღი, ორლესული მახვილი, რომელიც, ერთი მხრივ, იბრძოდა სოციალ-ეკონომიკური თანასწორობისათვის, ხოლო, მეორე მხრივ, ეროვნული თავისუფლებისათვის. ეს იყო „სინთეტიური“ ხასიათის მოძღვრებაო, მისასალმებელი წერილის ავტორები არჩილ ჯორჯაძის თეზისს იმეორებდნენ. წერილს ხელს აწერდა „ქუთაისის მოსწავლე ახალგაზრდობა“.

ქუთაისის გუბერნიის ჟანდარმერია სპეციალურად დაინტერესდა წერილის ავტორთა ვინაობით და გაარკვია კიდეც. ჟანდარმთა სამმართველოს უფროსი პოლკოვნიკი ტრესკინი გუბერნატორს მოახსენებდა, რომ „ზვირთში“ გამოქვეყნებული წერილის ავტორი გახლდათ ქუთაისის სათავადაზნაურო გიმნაზიის მერვე კლასის მოწაფე კობაძე. ხელმოწერთა შორის იყო, აგრეთვე, კლასიკური გიმნაზიის მოწაფე შალიკო ჩუბინიძე. ეს უკანასკნელი იყო ქუთაისის კლასიკურ გიმნაზიაში დაარსებული „ქართული ეროვნული წრის“ ხელმძღვანელი. „წრე“ ფედერალისტური პარტიის მიერ იყო ორგანიზებული. ჩუბინიძეზე პოლიციის მეთვალყურეობა ყოფილა დაწესებული. ანალოგიური ხასიათის „წრე“ თბილისის სათავადაზნაურო გიმნაზიაშიც ფუნქციონირებდა.¹¹

პირველი მსოფლიო ომის მიმდინარეობამ შედარებით შეანელა საქართველოს პოლიტიკურ პარტიებს შორის მწვავე ურთიერთობები. პირველ რიგში,

¹⁰ ჟურნ.: „ჩვენი დროშა“. პარიზი. 1968 წელი, გვ. 27. ციტირებულია გ. შარაძის წიგნიდან: „უცხოეთის ცის ქვეშ“. წიგნი III. თბ. 1993, გვ. 378.

¹¹ სცსა. ფ. 13. ან. 27. ს. 4284, გვ. 1.

ეს ითქმის სოციალისტ-ფედერალისტებსა და სოციალ-დემოკრატებზე, რომელთა შორის ადრე პოლემიკა არ შეწყვეტილა. ერთმანეთის იდეური კრიტიკა ომის წლებშიც გრძელდებოდა, მაგრამ სიმწვავე დაკარგული ჰქონდა.

ამ პერიოდში ქართველმა სოციალ-დემოკრატებმა ეროვნული საკითხის აღიარებისაკენ დაწყებული პროცესი კულტურულ-ეროვნული ავტონომიის იდეის საბოლოოდ მიღებით დაასრულეს. რაც მთავარია, თვით ისინიც არ უარყოფდნენ, რომ კულტურულ-ეროვნული ავტონომია იყო მინიმალური მოთხოვნა ეროვნულ საკითხში. აკაკი ჩხენკელი პირდაპირ წერდა, რომ აღნიშნული მოთხოვნა იყო „გამოსავალი გზა“ და „ყველაზე უმცირესი მინიმუმი იმისა, რაზედაც უფლება აქვს ერს, არა თუ უფლება, რომლის უმისობა გადაგვარებას მოასწავებს მისთვის“.¹²

გარდა ქართული პარტიებისა, ქართველ ფედერალისტებს გარკვეული ურთიერთობა ჰქონდათ არაქართულ პოლიტიკურ ორგანიზაციებთან. მათგან ყველაზე პრობლემატური იყო სომეხ დაშნაკებთან დამოკიდებულება, რომელიც ომის წლებში გამწვავდა და უნდობლობით გამოირჩეოდა. უნდობლობის მთავარი მიზეზი სომხურ-ქართული პარტიების ინტერესთა შეუთავსებლობა გახლდათ.

დაშნაკუტიუნის სტრატეგიულ მიზანს დასავლეთ სომხეთის ოსმალეთისაგან განთავისუფლება და ანტანტის ქვეყნების, მათ შორის, რუსეთის იმპერიის უპირობო გამარჯვება წარმოადგენდა. ჯერ კიდევ 1890 წელს, როდესაც თბილისში შეიქმნა დაშნაკუტიუნის პარტია, მის პროგრამულ მოთხოვნებში ჩაიწერა: დაშნაკთა პარტიის მეთაურობით სახალხო ბრძოლის წარმოება თურქეთის ხელისუფლების წინააღმდეგ, თურქეთის სომხეთის პოლიტიკური და ეკონომიკური თავისუფლებისათვის.

სომხური პოლიტიკური და რელიგიური ელიტა მიენდო რუსეთის ხელისუფლების დაპირებებს, რომ ოსმალეთთან ომის დროს განთავისუფლებულ დასავლეთ სომხეთს მისცემდნენ ავტონომიას და გაატარებდნენ რეფორმებს. დაშნაკებს დაპირებებით კვებავდა კავკასიის მეფისნაცვალი ვორონცოვ-დაშკოვიც. მოკლედ, იმპერიისგან დაფინანსებული დაშნაკთა პარტია რუსეთის ხელისუფლებასთან აქტიური მოკავშირეობის გზას ადგა და მისთვის მიუღებელი იყო ქართული ეროვნული პარტიების ანტიიმპერიული ინტერესები.

ასევე, გულგრილად უყურებდნენ სომეხი დაშნაკები კავკასიის ერებთან ან პოლიტიკურ ძალებთან სოლიდარული ურთიერთობის საჭიროებას. მართა-

¹² ანჩინ. ერი და ჩვენ. ქუთაისი. 1915, გვ. 15.

ლია დაშნაკთა პარტიის IV კონფერენციამ დადგენილებაც კი მიიღო „საქართველოს პოლიტიკურ პარტიებთან თანამშრომლობის შესახებ“, მაგრამ ამით სომხურ-ქართული ურთიერთობები მეგობრული ვერ გახდა.

სოციალისტ-ფედერალისტებისათვის, ცხადია, შეუმჩნეველი ვერ დარჩებოდა სომეხ დაშნაკთა ვიწრონაციონალისტური მისწრაფებები. სომეხი ნაციონალისტები ფაქტობრივად კავკასიის ერებთან დემოკრატიულ ურთიერთობას უარყოფდნენ და თავიანთ იმედს ამყარებენ „დღეს გაბატონებულ ძალაზე“, – წერდა ფედერალისტური პარტიის ახალგაზრდა პუბლიცისტი არჩილ ჯაჯანაშვილი სტატიამი: „სომეხ-ქართველთა ურთიერთობა“. პუბლიცისტი გაბატონებულ ძალაში რუსეთის იმპერიის ხელისუფლებას გულისხმობდა.

ჯაჯანაშვილის ცნობით, სომხური „ნაციონალისტური ინტელიგენციის“ ინტერესებს სახელმწიფო სათათბიროში გამოხატავდა ღებუტატი მიხეილ პაპაჯანოვი (მიქაელ პაპაჯანიანი). მას ამ ნიადაგზე კონფლიქტი მოუვიდა აკაკი ჩხენკელთან. „სომხის ბურჟუაზიას ჰსურს საზოგადოებრივი იდეალების დალატით, მეზობელ ერთა ინტერესების გადალახვით თავისი ვიწრო ნაციონალისტური მიზნები განახორციელოს“ – წერს არჩილ ჯაჯანაშვილი. პუბლიცისტის აზრით, სომხური ბურჟუაზია და მისი ამჟამინდელი დაშნაკთა პარტია ებრძოდა, ერთი მხრივ, ქართველთა, მეორე მხრივ კი, „თათრების“ (აზერბაიჯანელების) ინტერესებს.¹³ ავტორი გაღიზიანებას ვერ ფარავდა: „სომხური ბურჟუაზია ის ბაცილაა, რომელიც შხამავს ჩვენს საზოგადოებასო.

ფედერალისტთა პარტიის განწყობას ჟანდარმერიის ინფორმაციებიც ადასტურებდნენ და ამ მხრივ უფრო შორსაც მიდიოდნენ. ერთ-ერთი ინფორმაცია იუწყებოდა, თითქოს, თუ რუსეთის იმპერიის ხელისუფლება სომხეთს დაპირებულ ავტონომიას მისცემდა, მაშინ ქართველები თათრებთან ერთად მოაწყობდნენ სომხების ჟლეტას.¹⁴ იმპერიის სპეცსამსახურები აქ კი ნამდვილად აჭარბებდნენ და მათთვის სასურველს რეალობად ასაღებდნენ. კარგად იყო ცნობილი, რომ სომხების წინააღმდეგ არაერთხელ მომხდარ, ავადსახსენებელ, ჟლეტაში ქართველებს არც ერთხელ არ მიუღიათ მონაწილეობა.

მსოფლიო ომის წლებში ფედერალიზმის, როგორც სახელმწიფოთაშორისი ურთიერთობების ფორმისადმი ინტერესი განსაკუთრებით გაიზარდა. მეომარი ქვეყნების საზოგადოება, მეცნიერები, პოლიტიკური მოღვაწეები ეძებდ-

¹³ ა. ჯაჯანაშვილი. სომეხ-ქართველთა ურთიერთობა. გაზ.: „სახალხო ფურცელი“. 1914 წელი. 2 ივნისი.

¹⁴ სცსა. ფ. 13. ან. 27. ს. 3186, გვ. 3.

ნენ ეროვნებებისა და ქვეყნების ურთიერთმოწყობის ფორმებს, რომელნიც მომავალში მაინც გამორიცხავდნენ საომარ კონფლიქტებს. ამგვარ ფორმად სულ უფრო ხშირად მიიჩნეოდა დამოუკიდებლობა და ფედერალიზმი. ეს ტენდენცია არ გამოჰპარვიათ სოციალისტ-ფედერალისტებს და ისინი შეეცადნენ აღნიშნული გარემოება საკუთარი პოლიტიკური ლოზუნგის საპროპაგანდოდ გამოეყენებინათ.

ფედერალისტური პრესა ყურადღებას აქცევდა გერმანელი ავტორების პროფესორების: ვოლფის, სტერენისა და სხვათა ავტორიტეტებს, რომლებმაც ე. წ. „შუა ევროპის კონფედერალიზმის აზრი“ წამოაყენეს. იმავე აზრს, ოღონდ ძლიერი სოციალური აქცენტებით, ასაბუთებდნენ ნაუშმანი და რენერი. ფედერალისტური პრესა არ ერიდებოდა ევროპული სოციალ-დემოკრატიის აღიარებული ლიდერის, კარლ კაუცკის, ავტორიტეტის მოშველიებასაც, რომელიც უპირატესობას მსოფლიო ფედერაციის იდეას ანიჭებდა.

სოციალისტ-ფედერალისტების პარტიის ახალი თაობის პუბლიცისტი, თედო ღლონტი, დეტალურად განიხილავდა კარლ კაუცკის ნააზრევს, რომელსაც ევროპის ქვეყნების მომავალი მოწყობა „ევროპის შეერთებული შტატების“ სახით წარმოედგინა. თედო ღლონტს განსაკუთრებით „მცირე ერების“ ბედი აინტერესებდა და ციტირებას აკეთებდა კაუცკის ნაშრომიდან, რომელშიც ავტორი წერდა: „თვით უმცირეს ერსაც უნდა მიენიჭოს სამუდამოდ დამოუკიდებელი არსებობის უფლება და ადგილი ევროპულ ფედერაციაში“.¹⁵

1910-იან წლებში სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოვიდა სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიის აქტივისტების ახალი თაობის არაერთი წარმომადგენელი: არჩილ ჯაჯანაშვილი და თედო ღლონტი. პარტიის იდეოლოგიურ-პუბლიცისტურ სფეროს ემსახურებოდნენ; პრესაში და პარტიის საქმიანობაში აქტიურად მონაწილეობდნენ: ნიკო კურდღელაშვილი, ქრისტეფორე რაჭველიშვილი, აკაკი პაპავა, არისტო ჭუმბაძე, გიორგი ჭუმბურიძე, მიხეილ საყვარელიძე; შალვა ალექსი-მესხიშვილი, შალვა მიქელაძე, სამსონ დადიანი, ვასილ ეგნატაშვილი, სვიმონ მდივანი; ძველი თაობიდან მოღვაწეობას განაგრძობდნენ გიორგი ლასხიშვილი, კიბა აბაშიძე, გრიგოლ რცხილაძე, სამსონ ფირცხალავა, ილია ნაკაშიძე, იოსებ გედევანიშვილი და სხვანი.

სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტია მსოფლიო ომის წლებში კვლავ მოქმედებდა 1907 წელს მიღებული პროგრამისა და წესდების საფუძველზე.

¹⁵ თ. ღლონტი. ბრძოლა შეთანხმებისათვის. გაზ. „სახალსო ფურცელი“. 1917 წელი. 5 თებერვალი.

პარტიული სტრუქტურა „ქვემოდან ზევით“ შემდეგი სახით გამოიყურებოდა: უღაბლესი საფეხური იყო რაიონული კოლექტივები და ჯგუფები; შემდეგი საფეხური იყო რაიონული კოლექტივების ბიუროები; შემდეგ – საოლქო კომიტეტები და საოლქო კომიტეტების ბიუროები. უმაღლეს ცენტრალურ და ხელმძღვანელ სტრუქტურას წარმოადგენდა ფედერალური კომიტეტი და ფედერალური კომიტეტის ბიურო, ხოლო ბიურო ანგარიშვალდებული იყო პარტიის ყრილობის წინაშე. პარტიას გააჩნდა აგრეთვე სხვადასხვა შიდა სტრუქტურები: სამხედრო განყოფილება, აგრარული სექცია, სარედაქციო კოლეგია, საიდუმლო ეროვნული მიწის ფონდი და ა. შ.

1917 წლის დასაწყისს ქართველი სოციალისტ-ფედერალისტების პარტია კვლავ ძველი და გადაუწყვეტელი პრობლემებით შეხვდა. მიუხედავად ამისა, ფედერალისტებიც და სხვა პოლიტიკური პარტიებიც დარწმუნებულნი იყვნენ, რომ მიმდინარე მსოფლიო ომი დიდად შეცვლიდა როგორც ევროპის, ისე რუსეთის იმპერიის რეალობას. მათ იმედი ჰქონდათ, რომ ახალი რეალობა მცირე ერებისათვის სასიკეთო იქნებოდა.

1917 წლის 4 იანვარს სოციალისტ-ფედერალისტების მთავარმა გაზეთმა 1916 წლის მოვლენები გააანალიზა. წერილის ავტორი, ქრისტეფორე რაჭველიშვილი, მიუხედავად ომის მძიმე შედეგებისა, მაინც ოპტიმისტურად იყო განწყობილი. ომმა კაცობრიობის ცხოვრება აატორტმანა, ააზავა და „მისი ძველ კალაპოტში ჩაყენება ყოვლად შეუძლებელია“. მაინც რისი იმედი ჰქონდა ფედერალისტების პუბლიცისტს? „ომმა თანამედროვე წესწყობილების ზოგიერთი მხარე შეარყია და ახალი გზა უჩვენა ადამიანებს“, – წერდა ის.

მიუხედავად ქრისტეფორე რაჭველიშვილის ანალიზს და ავტორისეული სტილიც დავიცვათ: მსოფლიო ომის შემდეგ ყოვლად შეუძლებელი იქნებოდა „ერების ისეთ დაჩაგრულ მდგომარეობაში დარჩენა, როგორშიც ახლა იყვნენ“. ომმა დაადასტურა „ეროვნული იდეის მძლეთა-მძლეობა“. ომმა ზოგიერთ ერებს, მაგალითად, პოლონელებს – თავისუფლება მოუტანა. ეს გარემოება ახარებდა ავტორს და იმედს გამოთქვამდა, რომ ეროვნული იდეის „ზრდა-განვითარება“, ჩვენც, ქართველებს, „მოგვიახლებს სანატრელ გაზაფხულს, როდესაც ქვეყნად ნამდვილად დამყარდება დღეს ტყვედ-ქმნილი ძმობა-ერთობა, მშვიდობა და ერთა შორის სათნოება“.¹⁶

უფრო მეტი ოპტიმიზმი ახასიათებდა ფედერალისტური პარტიის მეორე

¹⁶ ქრ. რაჭველი (ქრისტეფორე რაჭველიშვილი). სადღეისო წერილები (ფიქრები). გაზ.: „სახალხო ფურცელი“. 1917 წელი. 4 იანვარი.

პუბლიცისტს თედო ღლონტს. იგი დიდ ისტორიულ ცვლილებებს ელოდა და ღროის მთავარ მიზნად ესახებოდა, რომ მომავალ ცვლილებებს ქართველი ხალხი მზად შეხვედროდა. „მძიმე და რთული საქმეები გვიძევს წინ, დიადი საქმეები უნდა გაკეთდეს, მრავლის ინტერესი უნდა მოწესრიგდეს და ჩადგეს ახალ კალაპოტში. დღეა დღე საშინელი დარღვევისა და უდიდესი აღშენებისა და ამისთანა ჟამს წარუშლელი და სამარადისოდ გამოუსყიდველი დანაშაულობა იქნებოდა ჩვენი თაობის მხრივ – არ ვიგრძნოთ ეროვნული მთლიანობა“.¹⁷

მსგავსი მოლოდინების შემდეგ ძნელია დავიჯეროთ, რომ ქართველი საზოგადოება და პოლიტიკური სპექტრი 1917 წლის ზღურბლზე არ გრძნობდა დიდ რადიკალურ ქარტეხილებს. ორზე მეტწლიანმა „დიდმა ომიანობამ“ მოამწიფა საზოგადოების წინაშე მდგარი ყველა პრობლემა, რომელთა გადაჭრაც ძველ მონარქიულ იმპერიას აღარ შეეძლო.

მიუხედავად ამისა, თვით 1917 წლის თებერვლის რევოლუცია მაინც მოულოდნელი აღმოჩნდა როგორც რუსეთის, ისე საქართველოს პოლიტიკური პარტიებისათვის.

¹⁷ თ. ღლონტი. ბრძოლა შეთანხმებისათვის. გაზ. „სახალხო ფურცელი“. 1917 წელი. 5 თებერვალი.

Dimitri Shvelidze

GEORGIAN SOCIALIST-FEDERALIST PARTY DURING THE WORLD WAR I

Summary

World War I put a temporary halt to the activities of the Georgian political parties. Russian imperial secret agencies did their best to stop nationalist movements in the country.

Nevertheless, the socialist-federalists tried to strengthen the idea of statehood among the Georgian population. Newspaper “People’s Paper” published by them was the most popular in Georgia by that time. During the World War I the federalists also managed to publish another newspaper called “Zviti”.

The federalists’ increased political activity during World War I is also reflected in the creation of a youth branch of their party. The party played a crucial role among other nationalist parties which operated in Georgia.

The revolution which broke out in Russia in February-March 1917 was unexpected for both, Russian and Georgian political elites. Despite this, the Georgian socialist-federalists together with national democrats and social democrats were well prepared to those political changes which had to take place in the country.